

Agnieszka Ochman
Marian Ochman

UNIwersytet PEDAGOGICZNY W KRAKOWIE

SYTUACJA RODZINNA NIELETNICH OSADZONYCH W ARESZCIE ŚLED CZYM W KRAKOWIE

Abstract

One of the most important factors which condition criminal behaviour among minors is the family environment. Based on literature on the subject, the significance of family on criminal behaviour of youth, has been described. The results of one's own studies concerning the family situation of individuals held in Cracow's detention center have also been presented.

Key words: criminal behaviour, minors, family environment

Słowa kluczowe: zachowania przestępcze, nieletni, środowisko rodzinne

WSTĘP

Otoczenie w jakim przebywa młody człowiek już od wczesnych lat dzieciństwa determinuje jego rozwój i funkcjonowanie w społeczeństwie. Jak zaznacza J. Konopnicki¹, istnieje coraz więcej dowodów, że „niektóre formy zachowania się dziecka są nie tylko skutkiem takich czy innych bodźców środowiskowych, lecz także tego, co się z nim działo wcześniej, w pierwszych latach jego dzieciństwa”. Pierwszym i głównym środowiskiem w jakim przebywa młody człowiek jest rodzina, która, jak podkreśla S. Kawula², jest miejscem intensywnych oddziaływań wychowawczych, przede wszystkim na małe dzieci. To właśnie ona ma największy wpływ na wychowanie, uczy

¹ J. Konopnicki, *Niedostosowanie społeczne*, PWN, Warszawa 1971, s. 107–108.

² S. Kawula, *Rodzina jako grupa i instytucja opiekuńczo-wychowawcza*, [w:] *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, red. S. Kawula, J. Brągiel, A.W. Janke, Wydawnictwo A. Marszałek, Toruń 2009, s. 54.

rozumienia i przestrzegania norm społecznych oraz ich wartościowania, w ten sposób warunkując, czy młody człowiek wyrośnie na pełnowartościowego członka społeczeństwa, czy zejdzie na drogę przestępczą.

ZNACZENIE RODZINY W KSZTAŁTOWANIU ZACHOWAŃ PRZESTĘPCZYCH

W literaturze przedmiotu dotyczącej zaburzeń w zachowaniu, które w konsekwencji prowadzą do zachowań przestępczych młodzieży, zwraca się uwagę na szczególną rolę rodziny. Badacze wskazują na negatywny wpływ patologii środowiska rodzinnego na zachowanie dziecka. B. Urban³ zaznacza, że zazwyczaj przyjmuje się ujednoczony model, według którego w rodzinach dzieci z zaburzeniami w zachowaniu wskazuje się: konflikty pomiędzy rodzicami, niewystarczającą opiekę, niewłaściwe postawy rodzicielskie i przewagę autorytarnego stylu wychowania, patologię (najczęściej alkoholizm), a także niewystarczające warunki materialne.

J. Konopnicki⁴ ustalając przyczyny niedostosowania społecznego tkwiące w środowisku rodzinnym uwzględnia warunki kulturalne domu, atmosferę domową i odniesienie rodziców do siebie, a także stosunki panujące między dzieckiem a rodzicami. Jak zaznacza J. Żebrowski⁵, za główną przyczynę wykolejenia społecznego uważane jest naruszenie więzi emocjonalnych, osłabienie ich lub zerwanie. Niezaspokojenie podstawowych potrzeb psychicznych, przede wszystkim pewności i bezpieczeństwa, solidarności i łączności z bliskimi, miłości, akceptacji i uznania, wywołuje poczucie lęku, zagrożenia i niepewności. D.W. Winnicott⁶ wysunął teorię, że przestępczość jest w rzeczywistości zdrową reakcją dziecka na złe wychowanie i nieodpowiednie nim kierowanie. Uważał on, że każde dziecko rozwija w sobie zdolność do kontroli własnego zachowania, pod warunkiem, że otrzyma pomoc ze stabilnego środowiska domowego, w którym rodzice nadzorują zachowanie dziecka i odpowiednio stosują dyscyplinę. Dewiacyjne zachowania dzieci i młodzieży, podkreśla M. Jarosz⁷, są reakcją „na sytuację, w której przyszło im żyć, której nie akceptują, i którą chcą zmienić. Zachowania te są przeto swoistą manifestacją zaburzeń we wchodzeniu w określone role społeczne i protestu przeciw przyjętej drodze osiągnięcia akceptowanych celów życiowych.”

Z przestępczością nieletnich bez wątplenia wiąże się agresja i jej rodzinne uwarunkowania, w których analizie poddaje się między innymi strukturę rodziny — skład ilościowy oraz panujące relacje. Ale zaburzona struktura rodziny w wyniku rozwodu, śmierci czy separacji, jak twierdzi B. Hołyst⁸, nie musi doprowadzić do zaburzeń pro-

³ B. Urban, *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2000, s. 161.

⁴ J. Konopnicki, *Niedostosowanie społeczne...*, s. 112.

⁵ J. Żebrowski, *Rodzinne uwarunkowania przestępczości nieletnich*, [w:] *Młodzież a współczesne dewiacje i patologie społeczne*, red. S. Kawula, H. Machel, Wydawnictwo A. Marszałek 1994, s. 75.

⁶ Za: E. Jusewicz-Kalter, *Przestępczość wśród młodzieży*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2008, s. 18.

⁷ M. Jarosz, *Dewiacyjne zachowania młodzieży i ich determinanty środowiskowe*, WSiP, Warszawa 1992, s. 34.

⁸ B. Hołyst, *Przestępczość nieletnich*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, PWN, Warszawa 1993, s. 344.

cesu uspołecznienia dziecka, bowiem osoba pozostająca z dzieckiem może stwarzać warunki wychowawcze kompensujące brak ojca lub matki. Najgorsza wychowawczo sytuacja występuje w rodzinach, w których rozbieżność rodziny poprzedzona jest konfliktami na podłożu głębokich antagonizmów między rodzicami. Badania J.H. Block⁹ dowiodły, że dzieci mające rozwiedzionych rodziców miały oznaki zaburzeń osobowości już na wiele lat przed rozwodem. Potwierdziły one, że nie sam fakt pochodzenia z rodziny niepełnej stwarza prawdopodobieństwo rozwinięcia się skłonności przestępczych, ale przede wszystkim występowanie konfliktów małżeńskich lub rodzinnych. S. Badora¹⁰ zaznacza, że nieprawidłowy wzorzec zachowań stanowią niestabilizowane lub słabe związki małżeńskie, w których występują wrogie interakcje oraz agresja werbalna. Dzieci, obserwując negatywne wzory wzajemnych stosunków, uczą się zachowań antyspołecznych w sposób bezpośredni, ale również pośrednio przez brak kontroli i konsekwencji w wychowaniu. D.P. Farrington i współpracownicy¹¹ wykazali, że przekonania każdego członka rodziny są silnie związane z opiniami wszystkich pozostałych. Związek ten jest szczególnie silny między ojcem kryminalistą a synem, a także pomiędzy rodzeństwem. Zazwyczaj dzieci należące do tej samej rodziny narażone są na działanie takich samych czynników i zdobywają podobne doświadczenia, a proces modelowania w szczególności dotyczy młodych, otwartych i słabszych osób. Wpływ rodzeństwa wyjaśniany jest również, pisze E. Jusewicz-Kalter, poprzez wielodzietność rodziny, gdyż rodzice mogą mieć większe trudności z nadzorowaniem swoich dzieci, kierowaniem nimi i odpowiednim reagowaniem na niewłaściwe zachowania.

Szkodliwość alkoholu dla zdrowia psychicznego i fizycznego jest oczywista. Jak pisze H. Marczak¹², alkoholizm rodziców zaburza prawidłowy rozwój dziecka, które wyrasta w atmosferze kłamstwa, konfliktów, braku szacunku dla nauki, pracy i wszelkich norm. Brak czynników niezbędnych dla właściwego rozwoju dziecka, takich jak: poczucie bezpieczeństwa, troskliwa opieka, konsekwencja, powodują, że w zachowaniach dzieci alkoholików występują różnorodne manifestacje świadczące o nieszanowaniu norm moralnych i społecznych, co bardzo często skutkuje wchodzeniem w kolizję z prawem. Również znęcanie się i przemoc w rodzinie, jak podaje E. Jusewicz-Kalter¹³, wpływa na patologiczne funkcjonowanie rodziny. Mogą one przyjąć różne formy: fizyczną, werbalną, emocjonalną, molestowanie seksualne, długotrwałe zaniedbywanie i niezaspokajanie potrzeb i być skierowane bezpośrednio przeciw dziecku, ale także dotyczyć jego najbliższych i otoczenia. Karanie fizyczne dziecka często wywiera niszczący wpływ. Z. Strassburg¹⁴ uznał, że im ostrzejsza forma kary cielesnej, tym bardziej agresywnie zachowuje się dziecko w przyszłości. Młodzi ludzie, którzy wychowywani byli bez „bicia”, wykazywali najniższy poziom agresji, a nawet łagodna forma kary fizycznej powodowała wzrost nieprzystosowania.

⁹ Za: E. Jusewicz-Kalter, *Przestępczość wśród młodzieży...*, s. 18.

¹⁰ Za: A. Żywanowska, *Znaczenie rodziny w powstaniu zachowań agresywnych*, [w:] *Pedagogika specjalna*, red. S. Przybyliński, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2010, s. 296.

¹¹ Za: E. Jusewicz-Kalter, *Przestępczość wśród młodzieży...* s. 20.

¹² H. Marczak, *Dzieci z rodzin dotkniętych alkoholizmem, ich sytuacja psychiczna i formy pomocy*, [w:] *Młodzież a współczesne dewiacje i patologie społeczne...*, s. 138–139.

¹³ E. Jusewicz-Kalter, *Przestępczość wśród młodzieży...*, s. 18.

¹⁴ Tamże, s. 29.

Następnym niesprzyjającym elementem jest sposób finansowania potrzeb rodziny. Ciężka praca zarobkowa rodziców, jak podaje A. Makowski¹⁵, jest uwarunkowana z jednej strony troską rodziców o byt i zapewnienie warunków materialnych, a z drugiej wynika z uwarunkowań społecznych (wielodzietność, niskie zarobki, wysokie koszty utrzymania itp.). Powoduje to, że rodzice więcej czasu i uwagi poświęcają na pracę, niż na wychowanie dzieci, które szczególnie w okresie dorastania potrzebują kontroli i wglądu rodzicielskiego w treści życia. Z. Płoszyński¹⁶ zaznacza, że brak czasu członków rodziny dla siebie jest niebezpiecznym czynnikiem dezintegrującym życie rodziny, który prowadzi do rozluźnienia więzi rodzinnych i niezaspokajania wielu potrzeb psychicznych.

W funkcjonowaniu każdej rodziny pojawiają się zakłócenia, wpisane w codzienne formy życia rodzinnego. Spośród licznych symptomów przeobrażeń w rodzinie obecnie najbardziej podkreśla się te, które mają charakter patologiczny lub dewiacyjny. Zaobserwowano, że ludzie angażujący się w działalność przestępczą, często w latach kształtujących ich osobowość byli narażeni na przebywanie w dysfunkcyjnej lub niestabilnej rodzinie. Wpływ na to mają takie czynniki, jak: niewłaściwe wzorce zachowań przyjmowane od rodziców, problemy z zachowaniem w rodzeństwie, życie w ubóstwie, niewłaściwe metody wychowawcze stosowane przez rodziców, a także znęcanie się i karanie fizyczne. Niedostosowanie społeczne jest bardzo złożonym problemem, na który wpływ mają różne czynniki. Należy zaznaczyć, jak pisze J. Konopnicki¹⁷, że czynniki rodzinne mogą być dominujące, ale na pewno nie są jedyne, gdyż „wiele dzieci niedostosowanych społecznie pochodzi z tzw. «bardzo dobrych» domów, a równocześnie wiele dzieci ze «złych» doskonale dostosowuje się do wysoko kulturalnych warunków”.

ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE BADAŃ

W celu określenie znaczenia środowiska rodzinnego na kształtowanie się zachowań przestępczych u młodocianych więźniów przebywających w Areszcie Śledczym w Krakowie sformułowano następujące problemy badawcze:

1. Czy istnieje związek pomiędzy przestępczością nieletnich a strukturą ich rodzin?
2. W jakim stopniu atmosfera panująca w rodzinie ma wpływ na zachowania przestępcze nieletnich?
3. Jaki wpływ na zachowania przestępcze nieletniego ma patologia środowiska rodzinnego?
4. Jaki wpływ na popełnianie przez nieletniego przestępstw ma sytuacja materialna rodziny?

Podczas badań zastosowano metodę sondażu diagnostycznego i skonstruowano narzędzie badawcze: „Kwestionariusz ankiety dla nieletnich osadzonych w Areszcie Śledczym w Krakowie”, zawierający 23 pytania otwarte i zamknięte dotyczące funk-

¹⁵ A. Makowski, *Niedostosowanie społeczne młodzieży i jej resocjalizacja*, PWN, Warszawa 1994, s. 32.

¹⁶ Z. Płoszyński, *Sytuacja szkolna dzieci z rodzin patologicznych w okresie transformacji ustrojowej*, [w:] *Młodzież a współczesne dewiacje i patologie społeczne...*, s. 83.

¹⁷ J. Konopnicki, *Niedostosowanie społeczne...*, s. 115.

cjonowania rodziny w zakresie jej struktury, sytuacji materialnej, patologii środowiska rodzinnego i atmosfery w niej panującej.

Badania przeprowadzono w listopadzie i grudniu 2012 roku w grupie 100 mężczyzn, wybranych zgodnie z kryterium wiekowym od 17 do 21 lat. Dobór konkretnych osób do badania był wyborem losowym. Badana populacja to osoby, które popełniły różne przestępstwa (m.in. kradzieże, rozboje, wymuszenia, pobicia, jazdę po pijanemu, posiadanie narkotyków, narażanie życia lub zdrowia drugiej osoby). Większość z nich przyznaje się do popełnionych czynów karalnych. Przeważnie badani osadzeni mieszkają w mieście, ich wykształcenie z niewielkimi wyjątkami utrzymuje się na poziomie podstawowym i gimnazjalnym. Wielu z nich przed pobytem w Areszcie Śledczym w Krakowie było pod dozorem kuratora sądowego lub przebywało w młodzieżowym ośrodku wychowawczym.

Miejscem przeprowadzenia badań był Areszt Śledczy przy ul. Montelupich 7 w Krakowie. Jest on jedną z najbardziej znanych jednostek w Polsce, przeznaczoną dla wszystkich osadzonych, tymczasowo aresztowanych, niezależnie od płci, czy charakteru zarzutów. Zlokalizowany został w byłym budynku koszarowym armii austro-węgierskiej, aktualnie jest wpisany do rejestru zabytków. Na jego terenie znajduje się osiem budynków, z czego dwa to budynki mieszkalne. Posiada własną stołówkę, warsztaty naprawcze, warsztaty samochodowe, magazyny żywnościowe i odzieżowe. W budynku szpitalnym osadzeni mają zapewnioną całodobową opiekę medyczną, znajduje się tu również pracownia okulistyczna i gabinet stomatologiczny. W Areszcie prowadzona jest działalność resocjalizacyjna w oparciu o metody pedagogiczne. W tym celu stworzono bazę lokalową w postaci ośrodka diagnostycznego, gdzie przeprowadza się badania psychiatryczne, sale terapii, kaplicę, salę gimnastyczną, salę informatyczną oraz warsztaty plastyczne¹⁸.

ZWIĄZEK POMIĘDZY PRZESTĘPCZOŚCIĄ NIELETNICH A STRUKTURĄ ICH RODZIN

Pierwszym czynnikiem, jaki został poddany analizie jest struktura rodziny. Wyniki przeprowadzonych badań ilustruje tabela 1.

Tabela 1

Struktura rodzin nieletnich osadzonych w Areszcie Śledczym w Krakowie

Struktura rodzin	N
Pełna	44
Niepełna	51
Zrekonstruowana	5
Zastępcza	0
Razem	100

¹⁸ <http://www.sw.gov.pl/pl/okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-krakow/areszt-sledczy-krakow/index.html>

Na podstawie powyższych danych można stwierdzić, że istnieją niewielkie różnice w liczbie respondentów pochodzących z rodzin pełnych i niepełnych. Rozbieżności te nie mają istotnego wpływu na wykształcenie się u nieletnich skłonności do zachowań przestępczych. Można wywnioskować również, iż nawet w rodzinie pełnej zdarzają się sytuacje, w których rodzice zaniedbują wychowawczo swoje dzieci, co w rezultacie sprzyja ich zejściu na drogę przestępczą.

Kolejnym krokiem na drodze badawczej jest poznanie przyczyn rozpadu rodzin naturalnych osadzonych pochodzących z rodzin niepełnych oraz osób sprawujących opiekę rodzicielską nad dzieckiem. Dane te ujęte są w tabeli 2.

Tabela 2

Przyczyny rozpadu rodziny naturalnej a osoba wychowująca badanego

Przyczyny rozpadu rodziny naturalnej	Osoba wychowująca w rodzinie niepełnej		Ogółem
	matka	ojciec	
zgon rodzica	24	5	29
rozwód	8	–	8
separacja	9	–	9
wyjazd zagraniczny	10	–	10
Razem	51	5	56

Analizując zebrane dane można stwierdzić, że najczęstszą przyczyną rozpadu rodziny naturalnej badanych młodocianych przestępców był zgon rodzica, przeważnie ojca, a opieka nad nieletnim w większości przypadków sprawowana była przez matkę. Tylko w przypadku zgonu matki opiekę nad dzieckiem przejmował ojciec.

Kolejny z czynników dotyczących struktury rodziny, który został poddany analizie jest czas, w jakim nieletni wychowywali się w rodzinie pełnej, niepełnej lub zrekonstruowanej. Dokładne dane na ten temat zamieszczone są w tabeli 3.

Tabela 3

Czas wychowywania w rodzinie

Liczba lat	Struktura rodziny		
	pełna	niepełna	zrekonstruowana
poniżej 5	–	44	–
6–10	11	12	5
11–15	17	–	–
16–20	66	–	–
powyżej 20	6	–	–
Razem	100	56	5

Dane zawarte w powyższych tabelach pozwalają stwierdzić, że wszyscy badani przez dłuższy bądź krótszy czas wychowywani byli w rodzinie pełnej. U ponad połowy osadzonych rodzina naturalna z różnych powodów rozpadła się, ale u zdecydowanej większości mniej niż 5 lat temu. Z kolei po rozpadzie rodziny pełnej tylko u pięciu osób rodzina została zrekonstruowana, a wszystkie osoby wychowywały się w nowej rodzinie w okresie od 6 do 10 lat.

Następnym czynnikiem poddanym badaniu jest liczebność rodziny. Liczba członków rodziny skazanego porównana została do rodzaju rodziny, w której obecnie wychowywany jest młodociany. Wyniki tych badań zestawione zostały w tabeli 4.

Tabela 4

Struktura rodzin a liczba osób w rodzinie

Liczba osób wchodzących w skład rodziny	Struktura rodziny			
	pełna	niepełna	zrekonstruowana	Ogółem
3 osoby	–	23	–	23
4 osoby	–	13	3	16
5 osób	24	–	2	26
6 osób	6	4	–	10
7 osób	10	6	–	16
8 osób	–	5	–	5
9 osób	4	–	–	4
Razem	44	51	5	100

Opierając się na powyższych wynikach można stwierdzić, że osadzeni przeważnie należą do rodzin 3- lub 5-osobowych, rzadziej do 4- lub 7-osobowych. Sporadycznie rodziny skazanych liczą 6 osób, a wyjątkowo 8 lub 9. Średnia liczba osób w rodzinie pełnej to pięć, w rodzinie niepełnej to trzy lub cztery, zaś w rodzinie zrekonstruowanej to cztery bądź pięć. Tak mała różnica w liczbie osób w rodzinie pozwala wyciągnąć wniosek, iż struktura rodziny nie wpływa w znaczący sposób na liczbę jej członków.

Z liczbą osób, które liczy rodzina badanych w bezpośredni sposób wiąże się liczba rodzeństwa osadzonych oraz osoby, z którymi mieszkał badany przed osadzeniem w Areszcie Śledczym. Wyniki badań przeprowadzonych na ten temat ilustrują tabele 5 i 6.

Tabela 5

Liczba rodzeństwa skazanego

Liczba rodzeństwa	N
brak	9
siostra lub brat	13
dwoje	46
troje	11
czworo	8
pięcioro	7
sześcioro	3
siedmioro	1
ośmioro	2
Razem	100

Z analizy powyższych danych wynika, że blisko połowa skazanych ma dwoje rodzeństwa, a dość duża liczba respondentów troje i więcej. Jedynie co dziesiąty badany jest jedynakiem lub ma tylko siostrę lub brata. Można zatem stwierdzić, że zdecydowana większość młodocianych osadzonych wychowywana jest w rodzinach wielodzietnych, gdzie liczba dzieci wynosi trzy lub więcej.

Tabela 6

Osoby mieszkające razem ze skazanym

Osoby mieszkające razem ze skazanym	N
rodzice	11
rodzice/rodzic + rodzeństwo	74
rodzice/rodzic + rodzina rodzeństwa	4
rodzice/rodzic + dziadkowie	2
rodzice/rodzic + rodzeństwo + dziadkowie	4
rodzice/rodzic + rodzeństwo + wujostwo	3
narzeczona + jej rodzina	1
sam skazany	1
Razem	100

Zdecydowana większość badanych mieszka w domach jednopokoleniowych razem ze swoimi rodzicami (bądź rodzicem) i rodzeństwem, czy też z samymi rodzicami. Nie-wielka liczba respondentów mieszka w rodzinach wielopokoleniowych z dziadkami,

wujostwem bądź też rodziną rodzeństwa. Zaledwie 2 osoby wyprowadziły się z domu rodzinnego i mieszkają samodzielnie lub z narzeczoną i jej rodziną.

Na podstawie analizy zebranego materiału badawczego dotyczącego struktury rodzin młodocianych osadzonych w Areszcie Śledczym w Krakowie można stwierdzić, że struktura rodzin, z których pochodzą badani nie ma istotnego znaczenia na wykształcenie u nich zachowań przestępczych. Najczęstszą przyczyną rozpadu rodziny naturalnej badanych był zgon rodzica, przeważnie ojca, a opiekę nad nieletnim po rozpadzie rodziny naturalnej zazwyczaj przejmowała matka. Rodziną naturalną wszystkich osadzonych była rodzina pełna, a jeśli uległa rozpadowi to zazwyczaj w okresie krótszym niż pięć lat, co nie wpłynęło na liczbę członków rodziny. Zdecydowana większość młodocianych wychowywana jest w rodzinach wielodzietnych, gdzie liczba dzieci wynosi trzy lub więcej i mieszka w domach jednopokoleniowych razem ze swoimi rodzicami bądź rodzicem i rodzeństwem.

WPLYW ATMOSFERY PANUJĄCEJ W RODZINIE NA ZACHOWANIA PRZESTĘPCZE NIELETNICH

Zależność pomiędzy atmosferą panującą w domu rodzinnym nieletnich również wywiera znaczący wpływ na wystąpienie zachowań sprzyjających zejściu młodych ludzi na drogę przestępczą. Uwzględniono tu: szacunek osadzonych wobec rodziców, chęć założenia rodziny podobnej do domu rodzinnego, czas spędzany wspólnie z rodzicami w dzieciństwie, jak również wyrażanie przez nich miłości wobec dzieci.

Tabela 7

Wpływ atmosfery domowej na szacunek do rodziców

Atmosfera domowa	Odnoszenie się z szacunkiem do rodziców			Rodzina podobna do domu rodzinnego		Ogółem
	zawsze	często	rzadko nigdy	tak	nie	
zgoda, panuje miła, rodzinna atmosfera	37	14	–	51	–	51
raczej zgoda, rzadko zdarzają się konflikty	19	24	–	12	31	43
raczej niezgoda, często są konflikty	16	–	–	–	16	16
rodzina jest skłócona, atmosfera jest bardzo niesympatyczna	–	–	–	–	–	0
Razem	62	38	0	63	37	100

Z danych zamieszczonych w powyższej tabeli można odczytać, że ponad połowa badanych przyznaje, że w ich domu panuje zgoda, miła i rodzinna atmosfera, osoby te chcą założyć rodzinę podobną do domu rodzinnego. Blisko połowa respondentów stwierdza, że sporadycznie zdarzają się konflikty, ale raczej panuje zgoda, a spośród

nich większość nie chciałaby założyć rodziny podobnej do swojego domu. Tylko niewielni osadzeni deklarują, że w ich domu panuje niezgoda, a konflikty zdarzają się często i nie chcą oni też założyć podobnej rodziny. Żadna z osób nie przyznała się, że rodzina jest skłócona, a atmosfera jest niesympatyczna. Analizując odnoszenie się przez nieletnich z szacunkiem do rodziców można zauważyć, że ponad połowa respondentów odnosiła się zawsze z szacunkiem do rodziców, a niewiele mniej niż połowa często.

Czas spędzany w dzieciństwie przez osadzonych razem ze swoimi rodzicami ma niewątpliwy wpływ na wyrażanie przez nich szacunku do rodziców — tabela 8.

Tabela 8

Czas spędzany z rodzicami w dzieciństwie a szacunek do rodziców

Czas spędzany z rodzinami	Odnoszenie się z szacunkiem do rodziców			Wyrażanie miłości			Ogółem
	zawsze	często	rzadko nigdy	często	rzadko	nigdy	
cały swój wolny czas spędzali ze mną	50	20	–	57	13	–	70
kilka godzin dziennie	6	13	–	6	4	9	19
spędzaliśmy razem tylko weekendy	–	5	–	–	–	5	5
nie mieli dla mnie czasu	6	–	–	–	–	6	6
Razem	62	38	0	63	17	20	100

Na podstawie zebranych w powyższej tabeli danych można zauważyć, że rodzice znacznej części badanych cały wolny czas spędzali razem ze swoimi dziećmi, zawsze lub często wyrażali swoją miłość wobec dzieci, a one zazwyczaj odnosiły się do nich z szacunkiem. Niewiele osób deklaruje, że rodzice spędzali z nimi kilka godzin dziennie, natomiast oni w większości odnosili się do nich z szacunkiem. Niewielu spośród osadzonych przyznaje, że rodzice spędzali z nimi tylko weekendy bądź nie mieli dla nich czasu i nigdy nie mówili, że ich kochają.

Opierając się na analizie danych dotyczących atmosfery domowej i jej wpływie na zachowania przestępcze nieletnich można stwierdzić, że w domach badanych panuje zgodna, miła i rodzinna atmosfera, osadzeni przeważnie odnoszą się z szacunkiem do swoich rodziców. Badani chcą założyć rodzinę podobną do domu rodzinnego, w którym panuje miła atmosfera. W większości przypadków rodzice respondentów spędzali z nimi cały swój wolny czas i często wyrażali miłość wobec swoich dzieci.

WPLYW PATOLOGII ŚRODOWISKA RODZINNEGO NA ZACHOWANIA PRZESTĘPCZE NIELETNICH

Poniżej przedstawione zostaną wyniki badań dotyczące rodzajów patologii środowiska rodzinnego oraz przemocy, które występują w domach osadzonych w Areszcie Śledczym oraz ich wpływ na zachowania przestępcze nieletnich — tabela 9.

Tabela 9

Patologia środowiska rodzinnego skazanego

Rodzaj patologii	Osoba w rodzinie					Ogółem
	matka	matka i ojciec	ojciec	ojciec i brat	brat	
nadużywa alkohol	2	2	5	1	3	13
nadużywa alkohol, miał dozór kuratora sądowego	–	–	3	–	2	5
używa narkotyków	–	–	–	–	–	0
miał dozór kuratora sądowego	–	–	5	–	7	12
miał dozór kuratora sądowego, interwencje policji	–	–	–	–	8	8
miał dozór kuratora sądowego, interwencje policji, wyrok sądowy	–	–	–	–	19	19
miał wyrok sądowy	–	–	6	–	11	17
Razem	2	2	19	1	50	74

Dane zawarte w powyższej tabeli pozwalają stwierdzić, że w rodzinach większości skazanych występuje patologia środowiska rodzinnego i przeważnie zachowania te związane są z dewiacyjnym funkcjonowaniem brata lub ojca osadzonego. Zazwyczaj dotyczą one dozoru kuratora sądowego, przeważnie łączącego się z interwencjami policji, a także z wyrokiem sądowym. U dość znacznej liczby wystąpiło nadużywanie przez bliskich alkoholu. Tylko 4 osadzonych przyznaje, że alkohol nadużywa również matka, a żaden z nich nie przyznaje, aby ktoś w jego rodzinie używał narkotyków.

Patologia środowiska rodzinnego to również przemoc stosowana wobec członków rodziny. Zakres jej występowania przedstawiony został w tabeli 10.

Tabela 10

Stosowanie przemocy w rodzinie

Rodzaj przemocy	Osoba, wobec której stosowana była przemoc		
	wobec skazanego	wobec innego członka rodziny	Ogółem
fizyczna	4	3	7
psychiczna	3	2	5
fizyczna i psychiczna	5	–	5
seksualna	–	–	0
brak	88	95	183
Razem	100	100	200

Analizując dane dotyczące stosowania przemocy w rodzinach osadzonych można zauważyć, że przemoc fizyczna lub psychiczna występuje w domu rodzinnym co dziesiątego osadzonego, częściej wobec niego niż wobec innego członka rodziny. Natomiast żaden z respondentów nie przyznaje się do występowania przemocy seksualnej.

Na podstawie danych dotyczących patologii środowiska rodzinnego można stwierdzić, iż w rodzinach osadzonych przeważnie występuje patologia środowiska rodzinnego. Zazwyczaj rodziny te objęte są dozorem kuratora sądowego, co łączy się z interwencjami policji i wyrokiem sądowym, a także pojawia się nadużywanie alkoholu. Natomiast przemoc domowa dotyczy tylko nikłej liczby osadzonych i jest to głównie przemoc fizyczna i psychiczna.

WPLYW SYTUACJI MATERIALNEJ RODZINY NA POPEŁNIANIE PRZEZ NIELETNIEGO PRZESTĘPCY

Analizując sytuację materialną rodzin skazanych nieletnich osadzonych w Areszcie Śledczym w Krakowie, początkowo przeprowadzono badania określające źródła dochodu w rodzinie. Ich wyniki zawiera tabela 11.

Tabela 11

Źródła dochodu w rodzinie

Źródła dochodu	Matka	Ojciec	Ogółem
praca zawodowa	41	46	87
praca dorywcza	16	6	22
praca sezonowa	12	2	14
brak pracy	26	–	26
Razem	95	54	149
zasiłki	29	–	29
alimenty	16	–	16
renta	4	–	4
Razem	49	0	49

Analizując powyższe dane można stwierdzić, że ponad połowa dochodu w rodzinie pochodzi z pracy zawodowej, dorywczej lub sezonowej jednego bądź obojga rodziców. Dodatkowo prawie połowa matek otrzymuje zasiłki, alimenty bądź rentę. Wszyscy ojcowie (w rodzinach pełnych i rekonstruowanych) pracują przeważnie zawodowo, natomiast niemal co trzecia matka nie podejmuje żadnej pracy zarobkowej.

Po przeanalizowaniu rodzajów źródeł dochodu w rodzinie osadzonych należy zastanowić się w jaki sposób rozkładają się środki materialne na jednego członka rodziny. Dane te ujęte zostały w tabeli 12.

Tabela 12

Liczba osób w rodzinie skazanego a sytuacja materialna rodziny

Liczba osób	Sytuacja materialna			Ogółem
	poniżej przeciętnej poniżej 600 zł/os.	przeciętne 600–1000 zł/os.	powyżej przeciętnej powyżej 1000 zł/os.	
3	–	12	11	23
4	–	–	18	18
5	7	17	–	24
6	6	–	4	10
7	11	5	–	16
8	5	–	–	5
9	4	–	–	4
Razem	33	34	33	100

Analizując powyższe dane można stwierdzić, że im większa liczba osób w rodzinie, tym mniejsze zarobki przypadające na jednego jej członka. W rodzinach 3–4-osobowych zazwyczaj dochody określone są jako powyżej przeciętnej. Badani pochodzący z rodzin, w których liczba osób wynosi 5–7 w większości zgłaszają, że na jednego członka rodziny przypada ok. 600–1000 zł, natomiast dochody poniżej przeciętnej deklarują wszyscy badani z rodzin 8–9-osobowych.

Z dochodami rodziny bezpośrednio łączy się zapewnienie podstawowych potrzeb materialnych, czyli ubrania, posiłku i wypoczynku. Dane te zawarte są w tabeli 13.

Tabela 13

Dochody rodziny a zapewnienie podstawowych potrzeb materialnych

Dochody rodziny	Podstawowe potrzeby materialne								
	ubranie			posiłki			wypoczynek		
	tak	nie	ogółem	tak	nie	ogółem	tak	nie	ogółem
powyżej przeciętnej	28	5	33	33	–	33	17	16	33
przeciętne	27	7	34	23	11	34	12	22	34
poniżej przeciętnej	23	10	33	33	–	33	10	23	33
Razem	78	22	100	89	11	100	39	61	100

W zakresie zapewnienia podstawowych potrzeb materialnych najczęściej respondentów deklaruje, iż dom rodzinny zapewnia mu posiłki. Otrzymują je wszystkie osoby z rodzin, w których dochody wynoszą powyżej i poniżej przeciętnej. Natomiast z rodzin o dochodach przeciętnych posiłki ma zapewnione dwóch spośród trzech badanych. Duża część respondentów deklaruje posiadanie ubrania na wszystkie pory roku. Spo-

śród nich większa część to osoby pochodzące z rodzin, w których dochody są wyższe lub przeciętne. Natomiast spośród respondentów, u których dochody rodziny wynoszą poniżej przeciętnej blisko co trzeci osadzony nie posiada ubrań odpowiednich na każdą porę roku. Analizując zapewnianie przez rodziców wypoczynku letniego lub zimowego można stwierdzić, że w większości badani nie mają go zapewnionego. W rodzinach o dochodach powyżej przeciętnej blisko połowa osadzonych, a co drugi młodociany pochodzący z rodzin o zarobkach przeciętnych lub poniżej przeciętnej przypadających na jednego członka rodziny.

Na sytuację materialną skazanych mają także wpływ posiadane przez nich sprzęty RTV i rodzaj domu, w którym mieszkają. Tę zależność przedstawia tabela 14.

Tabela 14

Rodzaj mieszkania a posiadane sprzęty RTV

Posiadane sprzęty		Rodzaj mieszkania				
		dom jedno-rodzinny	mieszkanie własnościowe	mieszk. wynajęte	mieszk. socjalne	Ogółem
liczba	rodzaj					
5	komputer/laptop, komórka, ipod/mp3, TV, DVD	29	7	–	–	36
4	komputer/laptop, komórka, TV, DVD	7	6	5	–	18
3	komputer/laptop, TV, komórka/mp3	–	9	–	–	9
2	komputer/laptop/TV komórka/mp3/ipod	–	–	4	4	8
1	komputer/laptop/TV/ komórka/mp3/ipod	7	14	8	–	29
Razem		43	36	17	4	100

Opierając się na powyższych danych można zauważyć, że wśród przebadanych nieletnich ponad połowa deklaruje, że posiada 4 lub 5 sprzętów RTV i mieszkają oni zazwyczaj w domach jednorodzinnych lub mieszkaniach własnościowych. Trzema spośród wymienionych sprzętów dysponują osoby, których rodziny posiadają własne mieszkania. Z kolei dwoma sprzętami dysponują osadzenia mieszkający wraz z rodziną w mieszkaniu wynajętym bądź socjalnym. Blisko co trzeci badany posiada tylko jeden sprzęt RTV i w zasadzie można stwierdzić, że nie zależy to od rodzaju mieszkania w jakim przebywa jego rodzina.

Analizując wpływ sytuacji materialnej rodzin osób skazanych na popełnianie przez nich przestępstw można stwierdzić, że głównym źródłem dochodu w rodzinach nieletnich osadzonych w Areszcie Śledczym w Krakowie jest praca zawodowa matki i/lub ojca. Dochody te zazwyczaj rozkładają się równo pomiędzy wyniki poniżej, powyżej i przeciętne. Najczęściej dochody powyżej przeciętnej uzyskane są w rodzinach 3- i 4-osobowych, przeciętne w rodzinach 5-osobowych, a poniżej przeciętnej w rodzinach, które liczą powyżej 6 osób. W rodzinach respondentów najczęściej zapewnianą

potrzebą materialną jest jedzenie, którego nie ma zapewnionego tylko nieznaczna część nieletnich z rodzin o dochodach przeciętnych. Nieco rzadziej badani zapewnione mają ubrania na wszystkie pory roku, a ich liczba zmniejsza się wraz z obniżeniem wartości zarobków w rodzinie. Z kolei wypoczynek letni lub zimowy mają zapewnione tylko nieliczne osoby i pochodzą one z rodzin o dochodach powyżej przeciętnej. Analizując rodzaj mieszkania i posiadane przez osadzonych sprzęty RTV zauważyć można, że w większości mieszkają oni w domach jednorodzinnych lub mieszkaniach własnościowych, natomiast ilość posiadanych sprzętów RTV nie ma znaczącego wpływu na sytuację materialną osadzonych.

ZAKOŃCZENIE I WNIOSKI

Celem niniejszej pracy było zdobycie wiedzy na temat znaczenia rodziny w kształtowaniu zachowań przestępczych młodocianych, osadzonych w Areszcie Śledczym w Krakowie. Aby dokładniej przedstawić to zagadnienie sformułowano problemy szczegółowe dotyczące struktury rodzin nieletnich, atmosfery panującej w rodzinie, patologii środowiska rodzinnego oraz sytuacji materialnej rodziny. Podczas badań zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, a w nich technikę ankiety, dla której skonstruowano kwestionariusz. Przebadano 100 osób w wieku 17–21 lat, a uzyskane podczas badań dane pozwoliły na sformułowanie następujących wniosków.

1. Na podstawie analizy zebranego materiału badawczego dotyczącego struktury rodzin młodocianych osadzonych w Areszcie Śledczym w Krakowie można stwierdzić, że struktura rodzin, z których pochodzą badani nie ma istotnego wpływu na wykształcenie u nich zachowań przestępczych. Rozkład pomiędzy osadzonych pochodzących z rodzin pełnych i niepełnych jest zbliżony, a zatem jak się powszechnie uważa, brak jednego z rodziców nie warunkuje zejścia młodego człowieka na drogę przestępczą, a również w rodzinach pełnych zdarzają się „wykolejenia” młodocianych. Niewątpliwie dla młodego człowieka rozpad jego rodziny daje zachwianie poczucia bezpieczeństwa, a gdy osoba przejmująca nad nim opiekę (zazwyczaj matka) jest niezdolna wychowawczo do podejmowania dalszej opieki nad dzieckiem, wówczas szuka ono wsparcia u innych osób, nierzadko znajdując je w środowiskach dewiacyjnych. Jak wynika z przeprowadzonych badań naturalną rodziną wszystkich osadzonych była rodzina pełna, a więc żadna z matek nie wychowywała swojego dziecka od początku samotnie. Dodatkowo, jeśli rodzina uległa rozpadowi, to zazwyczaj w okresie krótszym niż pięć lat wstecz, a zatem proces wykolejenia młodego człowieka musiał następować już wcześniej, co uwarunkowane byłoby innymi czynnikami, które nie zostały wzięte pod uwagę w niniejszych badaniach bądź też był skutkiem wspomnianego już wcześniej „wchłonięcia” nieletniego przez środowisko przestępcze. Na uwagę zasługuje również fakt, że zdecydowana większość młodocianych wychowywana jest w rodzinach wielodzietnych, gdzie liczba dzieci wynosi trzy lub więcej. Świadczy to o tym, że rodzice nie są w stanie dopilnować wszystkich swoich dzieci i w odpowiedni sposób kontrolować i wpływać na ich zachowanie.
2. Analizując dane dotyczące atmosfery domowej można stwierdzić, że w domach osadzonych w Areszcie Śledczym w Krakowie panuje zgodna, miła i rodzinna atmosfera. Rodzice spędzali z nieletnimi cały swój wolny czas i często okazywali

im miłość. Taki wynik badań sugeruje, że to jednak nie wadliwie funkcjonujące środowisko rodzinne w znaczącym stopniu wpływa na zachowania przestępcze młodocianych. Jeśli by tak było, wówczas atmosfera rodzinna powinna być niekorzystna dla procesu wychowawczego młodego człowieka, co jest sprzeczne z wynikami przeprowadzonych badań. A zatem głównym czynnikiem warunkującym proces wykołejenia nie jest zły wpływ środowiska rodzinnego, ale np. słaba osobowość młodego człowieka, który pozwala wywierać na siebie wpływ grupy przestępczej. Dodatkowo potwierdza to fakt, że skazani deklarują, że odnoszą się z szacunkiem do swoich rodziców, co więcej — chcą założyć rodzinę podobną do domu rodzinnego. Popelnione przez nich przestępstwa (np. kradzieże, rozboje, wymuszenia, pobicia, narażanie życia lub zdrowia drugiej osoby) sugerują, że niejednokrotnie brak u nich szacunku do drugiego człowieka i jego własności, a jednak w przypadku rodziców szacunek ten tak mocno jest utrwalony w świadomości młodocianego, że pozostaje pomimo procesu wykołejenia.

3. Badania dotyczące patologii środowiska rodzinnego wskazują, że zazwyczaj dotyczy ona kontaktów ojca bądź brata ze środowiskiem przestępczym i konsekwencji z tym związanych. Zwykle rodziny te objęte są dozorem kuratora sądowego, co łączy się z interwencjami policji i niejednokrotnie wyrokiem sądowym. Ułatwiony kontakt ze środowiskiem przestępczym niewątpliwie wywiera znaczący wpływ na kształtowanie się osobowości młodego człowieka, tym bardziej jeśli brat osadzonego, rzadziej ojciec, ma konflikty z prawem. Jak wskazują wyniki badań u większości nieletnich osadzonych wystąpiły konflikty z prawem wśród najbliższej rodziny i niewątpliwie wpłynęło to również na ich zaburzenia w zachowaniu.
4. Śledząc sytuację materialną rodzin skazanych można stwierdzić, że jest ona przeciętna. Wartość dochodów na członka rodziny maleje wraz ze wzrostem liczby osób w rodzinie, co jest zgodne z powszechnie przyjętą normą. Głównym źródłem dochodu w rodzinach nieletnich jest praca zawodowa matki i/lub ojca, a także praca dorywcza i sezonowa. Zarobki rodziny wspierane są przez otrzymywane przez matkę zasiłki, alimenty bądź rentę. Podobnie jak w rodzinach, w których nie występują konflikty z prawem najczęściej zapewnianą potrzebą materialną jest jedzenie, nieco rzadziej osadzeni zapewnione mają ubrania na wszystkie pory roku, a także wypoczynek letni lub zimowy. Liczba osób mających zapewnione podstawowe potrzeby materialne maleje wraz ze zmniejszaniem się dochodów przypadających na jedną osobę w rodzinie. O dobrej sytuacji materialnej rodzin osadzonych świadczy fakt, iż w większości przypadków posiadają oni domy jednorodzinne i mieszkania własnościowe, a także dysponują popularnymi sprzętami RTV. Tak więc sytuacja materialna osadzonych jest zbliżona do sytuacji przeciętnych obywateli.

Agnieszka Ochman

Marian Ochman

FAMILY SITUATION OF MINORS HELD IN CRACOW'S DETENTION CENTER

Summary

There are many factors which could affect the criminal behaviour of minors. One of them is the minor's environment, starting at early childhood. Based on literature, the impact family environment has on criminal behaviour of minors has been described in the theoretical part of the article. A detailed analysis of data has been presented in the empirical part. Conclusions concerning the family structure, the atmosphere within it, pathology in the family environment as well as the family's financial condition have also been drawn. The study had been conducted on minors held in Cracow's detention center.

